

CONFERINȚA „BOGDAN PETRICEICU-HASDEU – ENCICLOPEDIST DE TALIE EUROPEANĂ”

Sergiu COGUT

Institutul de Filologie Română „Bogdan P.-Hasdeu”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1330-0833>

La 26 februarie 2021 la Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” a avut loc conferința științifică „Bogdan Petriceicu-Hasdeu – enciclopedist de talie europeană”, eveniment organizat în colaborare cu Biblioteca Municipală „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” și cu Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” de la Chișinău.

În deschiderea conferinței, directorul Institutului de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”, dna dr. hab. Nina Corcinschi, a precizat că Bogdan Petriceicu-Hasdeu a fost o figură cu totul excepțională în arealul culturii românești, a fost și scriitor, și filolog, și jurist – un spirit cu adevărat enciclopedic, un deschizător de drumuri, iar contribuțiile sale în domeniul științelor socioumane sunt reperi de neocolit pentru cultura română. El face parte din tagma acelor basarabeni magmatici, cum îi numea dl prof. Andrei Țurcanu într-un articol, referindu-se la Hasdeu, Stere, Alecu Russo, Antonie Plămădeală, Paul Goma – basarabeni cu viziuni gigantești asupra culturii, basarabeni cu proiecții monumentale, basarabeni care au adus marginea, au ridicat-o la amplitudinea centrului, au însemnat-o cu însemnele centrului, marginea noastră românească.

Astăzi, într-o zi specială, 26 februarie, când s-a născut Bogdan Petriceicu-Hasdeu, merită să evocăm meritele unei personalități care și-a dedicat întreaga viață științei, culturii și care a făcut munci zeiești. Gândindu-se la o scrisoare pe care o trimitea Hasdeu fiicei Iulia, d-ei citează fragmentul: „În lipsa voastră (el vorbea, scria celor două Iulii)... în lipsa voastră, în cruda singurătate la care sunt osândit, numai această colosală enciclopedie a poporului român, numai contactul zilnic cu spiritul unei întregi națiuni, numai satisfacțiunea că fac eu singur ceea ce chiar dușmanii mei au recunoscut că nu poate face nimeni, numai aceasta mă mai scapă de urâtul ce m-ar prăpădi. După vorba unui împărat roman, simțesc că mă fac zeu” din care se vede clar că Hasdeu își cunoaște valoarea sa în știința națională.

Acad. **Ion Tighineanu**, Președintele Academiei de Științe, a menționat că Hasdeu face parte din categoria iluștrilor enciclopediști care s-au consacrat studiului fântânilor... adică al temeiului istoriei, limbii, culturii, folclorului poporului nostru spre a-i stabili individualitatea... Ceea ce prețuim astăzi este activitatea sa de om de știință și literat, vastitatea preocupărilor cu un vădit caracter transdisciplinar, sincronizarea la gândirea europeană modernă printr-o angajare activă în dialog valoric cu mari personalități din epoca sa. În biografia lui Bogdan Petriceicu Hasdeu un loc aparte îl ocupă activitatea științifică: în 1877 el devine membru al Academiei Române, în 1885 este ales Vicepreședinte și în 1887 – Prim-vicepreședinte al Academiei Române. Această alegere marchează înalta recunoaștere a personalității și operei savantului care reprezintă în mod exemplar spațiul basarabean. Pentru noi, cei de azi, Bogdan Petriceicu-Hasdeu prezintă un model de slujire devotată culturii, științei și limbii române. Aici, urmăm exemplul lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu care a întreținut corespondența cu numeroși savanți din întreaga lume și a fost ales în calitate de membru al unor importante societăți academice și academii din Franța, Rusia, America, Serbia, Bulgaria etc.

Sesiunea de comunicări a conferinței a fost inaugurată de dl acad. **Mihai Cimpoi** cu comunicarea „*Sublim și bufon*” în opera literară a lui B. P. Hasdeu. Contrar opiniilor existente, Mihai Cimpoi afirmă că polihistorul Hasdeu (polihistor „cunoscător în mai multe domenii”) și-a pus și creația literară sub semnul autoritar al monumentalității. O voință formatoare și o imaginație de speță italiană, cu adevărat romantică, deoarece el este afiliat romantismului, indiscutabil, îl determină să se angajeze în proiecte de anvergură în toate genurile... așa cum spunea și George Călinescu, a izbutit cam peste tot, cu excepția, spunea marele critic, a poeziei sale care este, zice el, latura mai slabă a lui Hasdeu. În opinia lui M. Cimpoi, nu este... această afirmație călinesciană într-un totuși justificată. Din realizările acestor proiecte mari rezultă, în mod firesc, o literatură de frontieră ce interferează mai multe genuri și întreș documentarul cu ficționalul, discursul narativ diegetic, cum spunem noi, specialiștii, și cel eseistic, observația realistă, naturalistă și cea estetistă. Aspirațiile programatice, vizând o cuprindere interdisciplinară, sunt călăuzite de niște *patterni*: poezia, conținând numeroase arte poetice și fiind pătrunsă de o dorință de *oțium* sufletesc, este marcată de influențele modelatoare ale lui Horațiu. În dramaturgie, urmează marele model Shakespeare. În proză, preferința hasdeiană merge spre Walter Scott, deși apar citați în articolele sale Honoré de Balzac, Charles Dickens, William Thackeray, Émile Zola. Referin-

du-se la tragedia sa într-un act, *Răposatul Postelnic* (1862), scriitorul face o autoprezentare în care precizează că „este istorică în acel înțeles că ea reprezintă caracterul politic și moral al unei epoci și că principalele sale personaje poartă nume reale” și aici se referă la Sofocle, vorbește de maniera lui Sofocle îmbinată cu cea a lui Shakespeare. De la primul, precizează Hasdeu, preia simplitatea intrigii, ceea ce lipsește tragediei moderne..., astfel încât, dacă ne aducem aminte de felul în care postula Hegel caracterul tragediei, găsim că *Răzvan și Vidra* este o piesă care satisface condiția tragediei, pe când *Răposatul Postelnic* e mai mult o narațiune, ilustrând traiectoria unei existențe decât o dramă axată pe un conflict central. Hasdeu avea să recunoască implicit acest lucru prin înlăturarea subtitlului „dramă istorică” din prima ediție (1867). În opinia raportorului, „*Sublim și bufon*” se dovedesc a fi o autocaracterizare exactă ce surprinde ființa sa plăsmuită din idei contrare și ascultând doar de geniul imperios al inspirației poetice. Friedrich Schiller, un alt *pattern* al lui Hasdeu, cel puțin prin faptul că cultivă balada, dar sunt la Hasdeu și referințe la alte opere ale lui Schiller. Dl. M. Cimpoi consideră importantă referința la scrierile estetice ale lui Schiller, anume la subcapitolul despre arta tragică în care Schiller spune că lucrurile triste, îngrozitoare, oribile chiar, exercită asupra noastră un farmec irezistibil și ne pune în fața unei scene de jale ori de groază să ne simțim, în același timp, și, cu aceeași forță, respinși și atrași. Anume acest pasaj din scrierile estetice ale lui F. Schiller ne ajută să înțelegem bine referințele și punctele programatice, de reper ale lui B. P. Hasdeu, pe care le-a anunțat, de altfel, în mai multe arte poetice. Aceeași dualitate se atestă în reprezentarea unui subiect sublim. Anume astfel, într-o reacție afectivă de atracție-respingere, conține Hasdeu sublimul și tragicul. Consemnările aduse de Hasdeu cu mai multe ocazii demonstrează contrariul afirmației că geniul imperios al inspirației sale nu răspunde, ca să dăm dreptate afirmațiilor lui G. Călinescu, nu răspunde însă genialității personalității sale luate în ansamblu. Titu Maiorescu spune, cu o formulă exagerată, că Hasdeu nu este poetic niciodată, că în cazul acestui geniu universal care a izbutit aproape peste tot. Din perspectiva postmodernității însă, crede M. Cimpoi, Hasdeu este un poet care corespunde geniului imperios al inspirației sale, voinței formatoare, realizând programatic formulata poezie neagră, dură, de granit prin folosirea apoeticului, discursivului, grotescului și, ca și postmodernității noștri, se dedă cu plăcere exercițiului, jocului de limbaj, parodicului, formelor diverse de versificare puse la îndemână de folclorul nostru: doina, cântecul bătrânesc, cântecul de leagăn, de specie ale poeziei orientale și romantice, cultivă cu nonșalanță,

autohtonizând bineînțeles, oda, balada, fabula, satira, epigrama și epitaful, epopeea scurtă, fragmentul, dedicația de album sentimental, litania, poemul de inspirație istorică, recurge, în acea epocă, la versul alb, influențând discuția de prin anii '60 din spațiul nostru basarabean. În contextul dat, raportorul s-a referit și la proza lui Hasdeu, în special la nuvela *Duduca Mamuca* din 1863 (*Micuța*, din 1864). Este o nuvelă modernă, construită conform condiției estetice a speciei, având și o scriitură bine stăpânită, denotând plăcerea barthesiană, precum și o acțiune dinamică, un ritm narativ susținut, susține Cimpoi. Ea se naște, în fond, în punctul genezic al interferenței literaturilor și curentelor literare, a tipurilor caracterologice. Iar *Răzvan și Vidra*, o realizare valorică de seamă a lui B. P. Hasdeu, este cu adevărat o tragedie, o dramă istorică de pionierat, mai valoroasă, spunea cineva din marii critici, decât dramele istorice care i-au urmat.

Dl acad. **Valeriu Matei**, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” de la Chișinău, a prezentat comunicarea „*Bogdan Petriceicu-Hasdeu – istoricul*”, în care a pus în evidență contribuția lui B. P.-Hasdeu la istoriografia românească, la știința istorică românească, pentru că Hasdeu e mai important ca lingvist, istoric și scriitor. Hasdeu, ca istoric, a avut și are un rol foarte important în știința istorică românească. El a fost un precursor atât pentru știința istorică românească, pentru știința istoriografiei românești, a sociologiei, a etnologiei, etnopsihologiei și antropologiei, dar și în știința arhivisticii, unde a avut o contribuție substanțială. Întreaga operă istorică hasdeiană, dacă ar fi să o divizăm, ar cunoaște două direcții importante, două domenii: cea care cuprinde discursul major al întregii istoriografii românești dintotdeauna – problema etnogenezii sau a originilor, la Hasdeu, formulată în diverse aspecte de continuitatea istorică. Aici, Hasdeu este un pioner care a fost urmat și de Eminescu, în publicistica sa, și de Nicolae Iorga. E vorba de constituirea statelor medievale românești unde a avut o contribuție fundamentală (privind problemele de organizare a obștii, a societății românești în perioadele întunecate ale Evului Mediu timpuriu), de profilul psihologic al națiunii române, asupra căruia Hasdeu s-a aplecat, fiind unul dintre primii pioneri. Și cea de-a doua linie în activitatea sa științifică, în calitate de istoric, este cea interdisciplinară. Și aici Hasdeu a fost un pioner, pentru că cercetarea sa istorică a cuprins domenii vaste precum antropologia, etnologia și etnografia, limba, studierea limbii române, istoria limbii române, istoria culturii și a civilizației românești, implicând chiar statistica, chimia și alte științe. Or, Hasdeu, având o cultură enciclopedică, a încercat, acolo unde nu-i ajungea

documentul istoric, să facă uz la filologie, la lingvistică sau la alte științe pentru a-și argumenta ideile și teoriile sale. Direcția comparatistă pe care a aplicat-o... și multidisciplinară, multiculturală, transdisciplinară a lui Hasdeu e inaugurată de el și va fi urmată în mare parte de aproape toți istoricii din generațiile care au urmat.

Moștenirea istoriografică a lui Hasdeu este impresionantă, doar lista de cărți, studii, articole și note ar ocupa pagini întregi, colecțiile de documente, documentele dispartate publicate în diverse reviste sau alte publicații periodice. Spre ex., articolul care a stârnit cele mai mari polemici în lumea ieșeană și nu numai, *Pierit-au dacii ?*, un studiu neterminat de Hasdeu, dar un articol care pune începutul unui domeniu care își va găsi continuitate prin Grigore Tocilescu, Vasile Pârvan, Hadrian Daicoviciu, acest domeniu al studierii substratului vechii noastre istorii și a substratului limbii române, cel dacic. Hasdeu nu va renunța niciodată la aceste idei, reluându-le în *Strat și substrat*, un studiu din 1892 inclus și în *Etymologicum Magnum Romaniae*. E de menționat studiul fundamental al lui Hasdeu *Istoria critică a românilor*, un studiu și o primă sinteză a istoriei românilor. Rămâne un model și criticismul istoric al lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, maniera pe care o abordează va fi o tendință urmată de majoritatea istoricilor care l-au succedat. Un alt aport important este *Arhiva istorică a României*, cele patru volume (1864-1867), trei dintre ele fiind cu documente româno-slave, cu traducerea acestora de către Hasdeu, cu foarte multe documente din arhivele străine colectate de Hasdeu în călătoriile științifice și în peregrinările sale, puse în circuit pentru prima dată, care lărgesc sensibil baza istoriografiei românești contemporane lui Hasdeu și a celei care i-a urmat.

În final, acad. V. Matei se referă la contribuția substanțială pe care Hasdeu - istoricul a avut-o la organizarea și ameliorarea situației arhivelor române, el fusese implicat încă înainte, în valorificarea documentelor de arhivă de la Arhivele Statului, iar în 1876 în luna mai preia conducerea Arhivelor Statului și le va conduce timp de 24 de ani, preocuparea lui pentru arhive, fiind prioritară. A muncit mult și a luptat pentru buna organizare și funcționare a Arhivelor, pentru sporirea prestigiului lor, editează documentele din Arhivele Naționale ale României care-și capătă prestigiul. Obține construirea unui nou sediu al Arhivelor Române, unde Hasdeu începe cu osârdie reorganizarea, reșezarea, re compartimentarea, creează Fondul de manuscrise, așază fondurile legate de dosarele mănăstirilor, de proprietățile mănăstirești secularizate în timpul reformelor lui Alexandru Ioan Cuza ș.a.m.d.

De la Hasdeu moștenim, în primul rând, o operă deosebită care cere o revalorificare și o reconsiderare, odată cu apariția operei integrale, pentru că și-n calitate de istoric, și de gânditor, și de lingvist, și de om de cultură în general, de spirit enciclopedist, Hasdeu a contribuit la modernizarea culturii, gândirii românești, istoriei românești. Este nevoie de o readucere a lui Hasdeu în actualitate, deoarece el a fost trecut în umbră și moștenirea sa nu a făcut obiectul unor discuții imediat după trecerea în eternitate. Dar chiar și în ultimul său deceniu de viață, din păcate, deși, tacit, ideile sale, metodologia de cercetare istorică, lingvistică, științifică în general, au fost urmate de majoritatea istoricilor și lingviștilor care i-au urmat. E nevoie să-l repunem pe Hasdeu în prim-planul preocupărilor ca o figură proeminentă a culturii, istoriografiei și lingvisticii românești dintotdeauna.

În comunicarea „*Zeița-Mumă Dochia și semnificația ei arhetipală în studiile folcloristice ale lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu*”, cercetătoarea **Tatiana Butnaru** a prezentat o serie de idei ce țin de studiile folcloristice ale lui B. P.-Hasdeu. Cercetătoarea s-a referit la arhetipurile mitice, care, nemijlocit, și-au găsit expresie în studiile lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, iar cultul zeiței-mume Dochia, cu multiplele ei semnificații individualizatoare a constituit una din preocupările fundamentale de cercetare. Or, interesul lui B. P.-Hasdeu pentru mitologia autohtonă s-a regăsit într-o serie de investigații folcloristice, în cadrul cărora au fost supuse discuției mai multe aserțiuni, opinii și probleme de cercetare din spiritualitatea geto-dacică. Mitologia autohtonă, în expresia ei modernă, se sprijină pe valorificarea tradițiilor populare, dezvăluie modalități de transfigurare artistică a realității prin prisma viziunilor și reprezentărilor ce caracterizează personalitatea creatoare a poporului român. Arhetipul Dochiei, la care exegetul revine de mai multe ori, constituie un model ipotetic, un simbol emblematic al unui spațiu sacru de valori, circumscris în aspectele sale fundamentale. Dochia, personificarea străvechii Dacii, simbolizează, în accepția lui Hasdeu, constituirea istorică a românilor, care, în același timp, se încadrează și în resorturile unui cadru natural văzut în dimensiunile descriptive ale imaginației dacice în strânsă legătură cu miturile statorniciei.

Dr. hab. **Vasile Bahnaru**, în comunicarea sa, a vorbit despre B. P.-Hasdeu lingvistul, cel care a adus o contribuție deosebită în cele mai multe dintre direcțiile de cercetare ale lingvisticii. A fost recunoscut mai mult pe plan internațional, spre regret, decât în țară, el a fost ales Membru de Onoare al Academiei de la Sankt-Petersburg, al Societății lingvistice din New York, iar Michel Bréal l-a propus în calitate de membru al Societății lingvistice franceze.

Raportorul s-a referit la lucruri mai puțin cunoscute despre omul de știință Hasdeu, recunoscut drept o valoare deosebită în viața cultural-științifică românească, încă în timpul vieții. Cercetătorul Bahnaru a menționat este suficient să răsfoim corespondența lui B. P.-Hasdeu cu oamenii de știință contemporani. E vorba, în primul rând, de lingviștii din apus: Hugo Schuchardt, A. Schleicher sau chiar rușii Veselovski, Potebnea ș.a. El a întreținut o corespondență activă cu cei mai mari oameni de știință, în special în domeniul lingvisticii. În mod deosebit, raportorul a subliniat faptul că Hasdeu a anticipat foarte multe lucruri din lingvistică, spre ex., din *Lingvistica generală*, domeniu în care el a formulat unele noțiuni, dihotomii. În primul rând, distincția dintre sincronie și diacronie el a făcut-o cu mult înaintea lui Saussure, chiar a folosit și cuvântul „sincronie” în *Cuvente den bătrâni* sau în *Principii de lingvistică*. Mai mult, a făcut o distincție categorică între noțiunile de limbă și vorbire, între limbaj, limbă și dialect chiar în *Cuvente den bătrâni* – lucruri făcute mult mai târziu de către Saussure. Sigur, multe dintre lucrurile demonstrate teoretic de către Hasdeu, au rămas cunoscute doar unui cerc relativ limitat de lingviști, un Ascoli, un Schuchardt, un Schleicher știau ideile lui Hasdeu în raport cu noțiunile respective. Mai mult ca atât, Hasdeu vorbea despre circuitul cuvintelor (sau circulația cuvintelor) și compara acest lucru cu circulația banilor etc. Tot el a fost primul care a vorbit despre limba literară – limba dialectală, a pus problema dacismelor sau geto-dacismelor în limba română. În problema substratului, a avut o discuție îndelungată cu savanții europeni. Până la urmă, chiar Ascoli a recunoscut că, într-adevăr, trecerea de la o limbă la alta se face treptat și nu fără a lăsa urme în limba care se formează, procesul fiind legat de circulația cuvintelor. Dacă lingvistul Hasdeu a făcut istorie în baza limbii sau lingvistică în baza istoriei, nu a făcut-o decât ca să demonstreze nu numai vechimea românilor pe aceste meleaguri, ci și condiția românească de neam străvechi.

Dl **Alexandru Moraru**, cercetător la Biblioteca „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, a vorbit despre conferințele științifice Hasdeu ca formă de promovare a marelui cărturar. Așa cum menționează raportorul, conferințele științifice dedicate dinastiei Hasdeu-Hijdeu, organizate la bibliotecă trebuie privite ca o metodă de promovare a vieții și a operei părintelui spiritual B. P.-Hasdeu. D-lui a remarcat activitatea secției „Colecții speciale”, în cadrul căreia, începând cu anul 2016, au avut loc câte 2 conferințe științifice pe an, iar din 2016 până în prezent numără 8 conferințe. La conferințele științifice organizate de Biblioteca Centrală din Chișinău au participat cu diverse comunicări un număr

considerabil de cercetători, savanți din diferite instituții de învățământ, din cercetare, arhivistică, muzeografie, inclusiv din România. În rândurile publicului puteau fi întâlniți utilizatori ai bibliotecii, elevi din clasele superioare ale liceelor teoretice din oraș, cursanți de la Academia Militară „Alexandru cel Bun”, militari de la unitatea militară de carabinieri, cunoscuți istorici, filologi, scriitori, pictori, ziariști ș. a. În opinia raportorului, ca metodă de promovare atât a conferințelor, cât și a operei dinastiei Hîjdeu-Hasdeu, în afara publicului participant, ședințele, în majoritatea cazurilor, au fost filmate și puse pe portalul youtube din rețeaua Internet. Tot de capitolul promovare ține și publicarea lor în revista „Bibliopolis”.

Svetlana Korolevski, cercetător la IFR, în comunicarea „*B. P.-Hasdeu în cercetările savanților basarabeni*” a pus în evidență aportul cercetătorilor din spațiul basarabean la valorificarea operei marelui cărturar. În discursul său, d-ei a subliniat faptul că tema *Hasdeu și opera sa în cercetările de la Chișinău* presupune două linii directe care se completează reciproc: editarea operei propriu-zise și exegezele consacrate moștenirii hasdeiene. Mai întâi, se referă la cele câteva apariții referitoare la Hasdeu și opera sa din perioada interbelică, anume ale scriitorului bucovinean Liviu Marian, precum și la lucrarea *Bogdan Petriceicu-Hasdeu* (1939) semnată de Pan. Halippa.

În perioada postbelică, după cum arată raportoarea, asupra personalității lui Hasdeu s-au pronunțat mai mulți cercetători și publiciști basarabeni. Un loc aparte între contribuțiile, privind moștenirea Hasdeu, îl ocupă studiile semnate de Nicolae Romanenco, care, încă din anii '50 ai secolului trecut, prin efort și curaj, a pus bazele și a impulsionat activitatea de cercetare și editare a operei marelui clasic la Chișinău, inclusiv după stabilirea sa la Moscova. Parcursul biografic al lui B.P.- Hasdeu, vasta operă literară și științifică au constituit obiectul de studiu atent și documentat al cercetătorilor Gh. Bogaci, I. Vasilenco, H. Corbu, P. Zavulan, V. Cirimpei, V. Ciocanu, S. Berejan, P. Balmuș, V. Malanețchi, M. Cimpoi, Gh. Bobâna ș.a., ale căror abordări fac dovada unicității spiritului hasdeian și a profunde sale angajări în contemporaneitate. Comunicarea prezintă un studiu exhaustiv, bine documentat privitor la cercetarea și editarea operei lui B. P.-Hasdeu în spațiul românesc de la est de Prut.

În cadrul conferinței, editorul **Mihai Papuc** a prezentat cele mai recente apariții editoriale din ediția „B. P.-Hasdeu” apărute la editura „Știința”. Este vorba de două volume legate de folclor, o continuare a ediției care prezintă într-un tot întreg moștenirea lui B. P.-Hasdeu deja valorificată. Înainte de a prezenta ultimele 3 volume din colecția „B. P. Hasdeu”, dl M. Papuc s-a refe-

rit la momente din istoricul acestei ediții. În 2019 a apărut volumul 17, care conține ultima parte din publicistica politică a lui B. P. Hasdeu de după 1871 până în 1904. În a doua secțiune a cărții se conțin studiile lui de economie politică și traduceri pe care le efectua din economia politică a lumii. După care au urmat anul trecut, în 2020, cele două volume în care este prezentată colecția de folclor a lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu. În primul, volumul 18, este prezentat folclorul tradițional în versuri, adică baladele, cântecele lirice, proverbe, zicători. În volumul 19 este prezentat folclorul literar în proză: basmele, poveștile, riturile și alte asemenea texte. Volumele sunt însoțite de un studiu introductiv foarte bine documentat, care ajută cititorul să se orienteze în colecția destul de complicată a lui Hasdeu, foarte bine ordonată, însoțită de o serie de indici foarte amănunțiți cu localități, cu nume de referenți, informatori și alte asemenea date. Este o muncă foarte dificilă, sunt documente vechi, traduse într-un limbaj al timpului și este nevoie de cercetători foarte serioși, buni cunoscători ai limbii vechi. Îndemnul Dumnealui este ca și colegii de la Institutul de Filologie să se îndrepte spre studiul lui B. P. Hasdeu.